

Azbeszt és szalamandra Indiában

§1 A részletekre kíváncsi (és azokban elvészni hajlamos) ember hiába is keresné a szanszkrit *agnisauca* szó jelentését a rendelkezésünkre álló vaskos szótárakban. Azazhogy megvan a keresett szó, csak az értelmezése, legalábbis véleményem szerint, bajos. Monier-Williams¹ mellékletében említi mint finoman szőtt muszlin kelmét ('a fine muslin garment') egyetlen előfordulási hellyel, ami nem más, mint a buddhista *Kāraṇḍavyūhasūtra*. Apte² melléknévnek értelmezi a keresett szót, úgymint fényes mint a tűz, tűz által tisztított ('bright as fire; purified by fire'), és a *Kādambarī* című románc második részéhez küldi az olvasót. Csupán a Púnai nagyszótár bőbeszédűbb,³ és itt a szöveghelyekkel sem takarékoskodtak. Ugyaninnen derül ki, hogy bár az *agnisauca* jellemezhet egyfajta szövetet (*vastra*, *vāsas*, *vasana*, *aṃśuka*, *cīra*), főnévként is előfordul, de lehet egyfajta (csodás) antilop (*eṇaka*, *sāraṅga*) is, amely tűzben tisztálkodik. Amint azt a cikk címe már bizonyára elárulta, szerintem a szó két jelentése összefügg: a tűzben tisztuló szövet nem más, mint az azbeszt, a tűzben tisztálkódó állat pedig a szalamandra.

§2 A jelen sorok írója nem ezeken a szöveghelyeken bukkant rá az *agnisauca* szóra, hanem egy kiadatlan kéziratban, mely egy tantrikus buddhista rituális kézikönyv töredéke.⁴ A töredékben fellelhető első rítus egy települést hivatott megvédeni, mégpedig úgy, hogy a gyakorló (*mantrin*) egy ötágú jogart (*vajra*) képzel el a levegőégbe, melyből sugarak törnek ki. Ezek a sugarak átpásztázzák a települést, és felégetnek minden bajt és kórságot, ugyanakkor magát a települést és annak lakóit nem bántják. Olyan ez, így a szövegünk, mint az *agnisauca* szövet esetében (*agnisauca* *vastranyāyena*). Ez az általam ismeretlen kifejezés ejtett gondolkodóba, legfőképpen azután, hogy a szótárainkban álló magyarázat nem bizonyult kielégítőnek.

§3 Vizsgáljuk meg tehát a szótárak által ajánlott szöveghelyeket és ami körülöttük van. Előrebocsátom, hogy nem mindegyik referencia-forrás áll rendelkezésemre, és nem is tárgyalom mindegyiket, csak amelyeket fontosnak találtam.

¹ Monier-Williams 1976: 1309.

² Apte 1957: 17.

³ Ghatage 1977: 390.

⁴ Szántó 2014.

§3.1 Monier-Williams bizonyára Satyabrata Samasrami 1879-es kalkuttai szövegkiadását használta, amikor a *Kāraṇḍavyūhasūtrāra* utal. Ezt a kiadást sajnos nem láttam. Az értelmezés minden bizonnyal sajátja, mivel az általa gyakorlatilag angol nyelvre átdolgozott Pétervári (avagy Böhtlingk) szótár nem ad hasonló jelentést. Úgy vélem, ez az értelmezés azonban nem több, mint pusztá találgatás. A szó egy listában fordul elő: „[...] hódolata bemutatása végett isteni (azaz: pazar, nagyértékű) napernyőket, isteni sarukat [...], benáreszi kelméket, *agniśauca* kelméket, és mindenféle egyéb kelmét [...] gyűjtött egybe [...]”.⁵ Az angol professzor valószínűleg úgy okoskodott, hogy ha a szó előtt a benáreszi kelme (*kāśikavastrāṇi*) áll, akkor minden bizonnyal az *agniśauca* is valamiféle finom szövet. A szövegkörnyezetből valóban nem derül ki egyéb, mint annyi, hogy az *agniśauca* szövet valamiféle drága dolog, ajándékozásra alkalmas.

§3.2 Lássuk Apte szöveghelyét, amelyet már datálni is tudunk. A *Kādambarī* című románc szerzője a hetedik században élt Bāṇabhaṭṭa, ám a keresett szavunk a második részben fordul elő, melyet fia, Bhūṣaṇabhaṭṭa vagy Puliṇḍabhaṭṭa szerzett apja halála után. Költőnk imígyen írja le a szerelmes hősnőt egy küldönc révén:⁶ *citraṃ cedam | makaraketuhutabhujā dahyamānam apy agniśaucam aṃśukam iva nitarāṃ nirmalībhavati lāvaṇyam |*, azaz: „Csodás dolog ez: bár a delfinzászlós [szerelemisten] áldozatevője [azaz tüze] perzseli, [Kādambarī] szépsége méginkább folttalanná válik, akárcsak az *agniśauca* szövet.” A passzus fordítói szerint arról van szó, hogy a szövet a mosóember kezében hőkezelés által még fehérebbé válik,⁷ vagy egyszerűen csak a tűz tisztítja meg,⁸ vagy maga Agni isten.⁹ Nem esik szó arról, hogy mennyire helyénvaló a hasonlat. Nem segít az Akbar császár udvarában tevékeny dzsaina kommentátor sem, aki egy semmitmondó glosszával próbál valamiféle értelmezést előcsalogatni.¹⁰ Egy modernkori szanszkrit kommentátor szerint a hagyomány úgy tartja, hogy régen létezett ilyesfajta szövet, melyet tűzzel tisztítottak.¹¹

⁵ Vaidya 1961: 298. [...] *pūjākarmaṇe divyāni chattrāṇi divyāni upānahāni [...] kāśikavastrāṇy agniśaucavastrāṇi ca anyāni ca vividhāni vastrāṇi grhītvā [...]*

⁶ Peterson 1889: 252.

⁷ Kane 1913: 144. “like a piece of cloth (which becomes whiter) when purified by heat (at a washerman’s)”

⁸ Scharpé 1937: 145. “een kleed gelijk, dat door het vuur gereinigd is.”

⁹ Layne 1991: 248. “like a silk garment that has been purified by Agni.”

¹⁰ Parab – Paṇṣīkar 1916: 441. *kīdrśaṃ lāvaṇyam | utprekṣate - agninā śaucam śuddham aṃśukaṃ vastram iva |*

¹¹ Mīśra 1973: 24. *agniśaucam aṃśukam - pāvakadvārā saṃskaraṇīyaṃ vastram, śrūyate pūrvam etādrśam api vastram yad vahninā saṃskṛtam abhūt, tathā ca Durgāsaptaśatyām*

§3.3 A Púnai nagyszótár által idézett munkák közül itt csak néhányat vizsgálok.

A (véltetően 8. századi) Mārka[ṇḍeya]P[urāṇa] idézettel már a 11. lábjegyzetben is találkozhattunk (ennek a regének a része a külön szöveggént is ismert *Durgāsaptaśatī*), ebből azonban csak annyi derül ki, hogy a szöveget Vahni (vagyis Agni isten) ajándéka Śumbha démon számára.

A Bāl[a]Rā[māyaṇa] (késő 9. – korai 10. század) a már ismert motívumra utal, miszerint a tűzégette *agniśauca* szöveget tisztává válik.

Ennél valamivel érdekesebb a (11. század második felében íródott) KathāSa[rit]Sāg[ara] mesegyűjteményben látott szöveghely, melynek környezetét is érdemes megvizsgálni.¹² Keresett szavunk a híres Nala történetben fordul elő, és gyanítható, hogy a szerző, Somadeva újítása, a történet korábbi verzióiban (*Mahābhārata*, *Bṛhatkathāmañjarī*, míg a *Bṛhatkathāślokaśamgraha* nem dolgozza fel a történetet) ugyanis a szöveget nem ilyen néven szerepel. Nala király ajándékba kapja az *agniśauca* szöveget Kārkoṭaka kígyótól, miután az megharapja, annak ellenére, hogy hősiünk segített rajta. Fontos megjegyezni, hogy Nala segítsége abban állt, hogy a kígyót egy tűz mellől hozta el.

Ratnākara (9. századi) epikus műve, a *Haravijaya*, kétszer is említi a csodás szöveget. A 12. századi kommentátor, Alaka megjegyzése¹³ figyelemre méltó, ugyanis úgy tűnik, ő terminus technicus-ként értelmezte keresett szavunkat: *agniśaucaṃ nāma śicayaṃ yasyāgnimadhye śuddhiḥ*.

Kalhaṇa történeti munkája, a méltán híres *Rājatarāṅgiṇī* (12. század közepe), nem kevesebb, mint háromszor tartalmazza szavunkat (első esetben annak szinonimáját):¹⁴ *hariṇī* [...] *hutāśāucā* (5. 15.), *agniśaucenākānām* (6. 364.), *agniśaucaḥ* [...] *sāraṅgaḥ* (8. 3024.). Mint az látható, mindhárom esetben itt valamiféle antilopról vagy őzről van szó, nem pedig szövegről, ezen állatok pedig tűzben tisztogatják magukat. Amint azt Stein megjegyzi (ad 5. 15.), egyik kézírata a következő széljegyzetet tartalmazza: *agniśaucānām mṛgānām agninā lomaśuddhiḥ agniśaucavasanavat*. Vagyis névtelen tudós magyarázónk párhuzamot lát a szöveget és az állat (jegyezzük meg: itt *mṛga*) szőre között: mindkettő tűzben tisztul.

§4 Bármennyire is csodáljuk a Púnai nagyszótár tudós szerkesztőit és derekas munkájukat, szép számmal akad olyan szöveg, mely elkerülte a figyelmüket, ilyen például a szinte teljes buddhista irodalom. Márpedig a kulcs itt található.

– ‘*vahnir api dadau tubhyam agniśauce ca vāsasī iti | yathā yathā kāmāgninā dahyate tathā tathā agniśaucaṃ vastram iva kādambariyā lāvanyaṃ nirmalībhavatīti bhāvaḥ |*

¹² Durgāprasād – Parab – Paṇṣikar 1915: *Alaṃkāravatīlambaka, taraṅga* 6. 351–411.

¹³ Durgāprasād – Parab 1890: 368.

¹⁴ Stein 1900.

§4.1 Maradjunk még egy pillanatra a szanszkrit költészetnél. Govardhana csodálatra méltó munkája, az *Āryāṣaptaśatī*, egy hasonlatot épít szavunk köré:¹⁵

*yat khalu khalamukhahutavahavinihitam api śuddhim eva param eti |
tad analāśaucam ivāṃśukam iha loke durlabhaṃ prema ||*

Egyetlen angol nyelvű fordításunk ezt így értelmezi: „Olyannyira nehéz arra a legfelsőbb szerelemre találni evilágon, mely egy gazfickó szájának tűzébe esve tisztaságot lel, mint ama blúzra, mely a tűzben kifehéredik”.¹⁶ Fordítónk egy jegyzetben próbálja megmagyarázni a költői képet,¹⁷ véleményem szerint sikertelenül.

Trivikramabhaṭṭa (10. század eleje) *Nalacampū* című munkája szintén elkerülte a tudós szerkesztők figyelmét. Keresett szavunk szinonimája újfent egy ajándéklistában szerepel, ezeket Priyaṅgumañjarī királyné ajánlja fel Damanaka bölcsnek, aki azonban szójátékok kíséretében udvariasan visszautasítja. Érdekes, hogy a királyné látszólag kínai selyemnek hívja a szövetet:¹⁸ [...] *analāśaucam cīnāṃśukapaṭṭaparidhānayugalam* [...]. Hogy ezt mennyire gondolta komolyan a szerző, azt nem lehet tudni. Gyanítom, hogy nem kínai importra utal, hanem egyszerűen egy termékfajtára, ahogyan a kolozsvári káposzta sem feltétlenül Kolozsvár hóstátjaiban termett, ha azt Budapesten szolgálják fel. Amint azt később látni fogjuk, az *agniśauca* szövet eredetileg nem kínai termék, és a pre-mongol korban nem is gyártották.

§4.2 A *Kāraṇḍavyūhasūtrān* kívül még két buddhista forrás érdemel kiemelt figyelmet. Az első Kambala *Ālokaṃālā* című (talán 8. századi) filozófiai műve, melynek 98. strófája így szól:¹⁹

*agniśaucā mṛgā vahnim aśnanti viṣaṃ mūṣikāḥ |
viṣaiś ca na vipadyante jīvitāntakarair api ||*

¹⁵ Durgāprāsad – Parab – Paṅs'īkar 1934: v. 466.

¹⁶ Hardy 2009: 183. “That supreme love, which obtains purity when falling into the fire of a **rogue’s** mouth, is as rare to find here in this world as a **blouse** that becomes white in fire.”

¹⁷ Hardy 2009: 305. “Just as the blouse turns into black ashes, a love that is mentioned or talked about by a rogue becomes tainted and impure. This may be a general comment: as soon as a love-affair becomes public knowledge and is being gossiped about, it can hardly survive. Or specific, as censure of an unfaithful lover: don’t talk about “love” to me, in your mouth known for its lies the word itself becomes dirty.” (kiemelés a szerzőtől)

¹⁸ Tripāṭhī 1976: 157.

¹⁹ Lindtner 1985: 152.

Lindtner értelmezése szerint:²⁰ „A „Tűz-tiszta” antilopok tüzet esznek, az egerek mérget [esznek] – mégsem pusztulnak el, pedig [az effajta] mérgek halálosak [egyéb élőlények számára]!” Megjegyzendő, hogy a vers második negyede metrikailag hibás. Ha megnézzük az eddig ismert egyetlen kéziratot,²¹ rálelünk a helyes olvasatra, ami *viṣamūṣikāḥ*. Ám ez esetünkben szinte lényegtelen, a fődolog, hogy itt újfent állatokról van szó (lásd §3.3 utolsó bekezdését), nem pedig szövegről, és ennek az állatnak a neve a meglehetősen általános *mṛga*. Erre még visszatérünk. A csak tibetiül fennmaradt kommentár még hozzáteszi, hogy ezek a csodálatos állatok egy bizonyos országban élnek, tűzben tisztálkodnak és meg is eszik azt.²²

A megoldás felé kaput nyitó szöveghely a Nāgārjunának tulajdonított *Dharmadhātustava* 20. verse.²³ Ez, illetve a hasonlat második részét tartalmazó következő strófa így szól:²⁴

agniśaucam yathā vastram malinaṃ vividhair malaiḥ |
agnimadhye yathākṣiptam malaṃ dagdham na vastratā ||
evam prabhāsvaram cittam malinaṃ rāgajair malaiḥ |
jñānāgninā malaṃ dagdham na dagdham tatprabhāsvaram ||

Ruegg javarészt helyesen fordítja a verset,²⁵ ám Carelli hibás olvasata folytán (lásd 24. lábjegyzet) fordítása így kezdődik: „Lévén, hogy a tűz [maga a] tisztaság [...]”.

²⁰ Lindtner 1985: 153.

²¹ Tokyo University Library no. 59. / old no. 350. A kézirat szerint az állítmány *agnanti*, ezt Lindtner helyes *āsnanti*-ra javítja.

²² Tōh. 3896, 82b2-3. *gzhan yang | ri dvags me mdag ces bya ba la sogs pa smos te | yul kha cig na ri dvags me mdag ces bya ba mes dri ma med par 'gyur la | gzhan dag ni sreg go || de bzhin du de dag me za'i gzhan dag ni ma yin no ||*

²³ A legutóbbi időkhig úgy véltük, hogy ez a munka eredetijében elveszett, és csak töredékek állnak rendelkezésünkre, szerencsénkre beleértve az általunk vizsgált verset is. A Kínában őrzött kéziratot Liu Zhen fogja publikálni; köszönettel tartozom kínai kollégáknak, hogy a 2011-es nápolyi tartózkodásunk alatt személyre vehettem ezt a fontos dokumentumot.

²⁴ Sferra 2006: 188., illetve Carelli 1941: 66. Fontos megjegyezni, hogy Carelli olvasata hibás: *agniśaucam* helyett *agnih śaucam*-ot olvas, mely Ruegg alatt tárgyalta értelmezésére is hatással volt.

²⁵ Ruegg 1971: 466. “Le feu étant purité, quand un vêtement souillé par des impuretés diverses est placé dans le feu, ce sont les impuretés qui sont brûlées et non point le vêtement en soi (*vastratā*); pareillement le *citta* lumineux est souillé par les impuretés de la concupiscence, etc., et c’est l’impureté qui est alors brûlée par le feu de la Gnose (*jñāna*) et non point ce [*citta*] qui est lumineux.”

Kitérőként megjegyzendő, hogy a *Dharmadhātustava* hasonlata khotániban is előfordul, szövetünk elnevezése itt szanszkrit jövevényszó.²⁶

Nāgārjuna minden bizonnyal nem a szerző, ezért a datáláshoz a kínai fordításokhoz kell fordulnunk. A számunkra érdekes passzus már a korábbi fordításban is előfordul, ez Amoghavajra 765 körüli munkája. *Dānapāla 1015–1019 körül keletkezett fordítása az értelmezés szempontjából lesz fontos.

§5 Az már Amoghavajra fordításából is világos, hogy itt valamiféle tűzben tisztított szövetről van szó (*huǒ xǐ [...] yī*),²⁷ ám *Dānapāla fordítása egy olyan terminust használ, melyet a Mennyei Birodalom már legalább hat évszada jól ismert, ugyanakkor az általunk keresett szanszkrit szó tükörképe: *huǒhuànbù*.²⁸ Ez pedig nem más, mint az azbeszt.

§6 Az azbeszt tulajdonképpen gyűjtőfogalom. Az általunk leginkább ismert formái a selymes fényű szerpentin azbeszt, illetve az Amfibol azbeszt; mindkettő alapanyaga egy finom szálás, rostos magnézium-szilikát ásvány. Az ásvány ilyenképpen való feldolgozása egyáltalán nem modernkori felfedezés, ókori szerzők jól ismerték: első megbízható híradásunk Sztrabóntól van (*Geógraphika* 10.1), a rómaiak *Linum vivum* néven ismerték. Az ókoriak, bár csodálattal beszéltek az anyag tűzálló tulajdonságáról, semmiféle mágikus tartalmat nem láttak mögötte. Sztrabón tényszerűen megjegyzi, hogy a Karüosztoszban bányászott ásványból nyert fonalakból törőlkendőket szőnek, és ezeket nem vízben tisztítják, hanem tűzben. A kora középkorra azonban mindez feledésbe merült.

§7 Ezidáig ismert megbízhatóan legkorábbinak mondható kínai történeti híradásunk az azbesztről az 5. században összeállított, de minden bizonnyal korábbi anyagokat felhasználó Kései Han Krónika. A szövet (neve *huǒhuànbù*) nem kínai eredetű, hiszen a krónikások követek ajándékeként említik, ezek pedig a Dàqín vidékről érkeztek, mely a korabeli használatban a Római Birodalom keleti végeit jelentette. Az azbesztről szóló kínai híradásokat először Wylie gyűjtötte össze és tette közzé 1897-ben, ezt az anyagot pedig Laufer dolgozta fel és bővítette ki egy csodálatra méltó esszében, amely 1915-ben jelent meg.

²⁶ Maggi 2007: v. 78. *māñada khu agnaśauca vāsta / khvai dāña nīśida / harbaiśi śai' rrīma sūśta / vāsta vara harśta sūrai //*, fordítás u. o. 209., az *agnaśauca* olvasatot *agnīśaucára* javítja a 215-ik oldalon. Értelmezésében az *agnīśauca* egyszerűen valamiféle „mesebeli szövet” (‘a fabulous garment’).

²⁷ T. 413, 1.790b22.

²⁸ T. 1675, 13.754c21 ill. 24.

Laufer kutatásaiból kiviláglik, hogy a kora-középkori Eurázsia mindkét végén (és közepén) egy furcsa mítosz tartotta magát. Az antik világgal ellentétben, ahol az azbeszt eredetét jól ismerték, a későbbi hiedelem úgy tartotta, hogy a szövet, mely nyilván kisebb mennyiségben, de még mindig forgalomban volt, állati eredetű. „Létezett” tehát egy csodás állat, melynek a szőre tűzálló, ennek az állatnak a legelterjedtebb neve pedig a szalamandra. Mint minden legendás állat, a szalamandra is több megtestesülésben ismert, mi talán leginkább egy gyíkra asszociálnánk, néhány középkori ábrázolás pedig igazolja is ezt.

A szalamandra rokona a keleti végeken valamiféle rágcsáló volt. A kínaiak ezt „fehér patkánynak” (*báishū*) vagy „tűz-patkánynak” (*huōshū*) hívták. A hiedelemnek a tengerek sem szabtak határt. A klasszikusnak számító japán mese, a 10. századi Bambusznádvágó története (*Taketori monogatari*) szerint Kaguya hercegnő egyik kérését Kínába küldi, hogy hozza el neki a tűz-patkány irháját (*hinezumi no kawagoromo*). A mesemotívum a jól ismert „teljesíthetetlen kérés”, amibe a kérő természetesen bele is bukik. A tűz-patkány motívuma nemcsak mesebeli, gyakran találkozunk vele taoista természetfilozófusok munkáiban is, amint azt Laufer ismerteti.

Szintén Laufer sorakoztatja fel azon arab és perzsa munkákat, melyek ugyanezt a motívumot tartalmazzák. Ehhez a bámulatba ejtő listához vajmi keveset tudunk hozzátenni, kivéve talán egy publikálatlan, de hozzáférhető esszét, mely a szalamandra motívumot a rabbinikus exegézis szövegeiben kutatja.²⁹

§8 Európai szemszögből nézve ennek a furcsa tévhitnek Marco Polo vetett véget. Azaz vetett volna, ha kortársai hittek volna neki. Tőle tudjuk, hogy Kubiláj nagykan Kína nyugati végein működtetett egy azbeszt-bányát; Marco Polo személyesen nem járt ott, de beszámolója szerint informátora megbízható volt, és a tények alátámasztják ezt. A nagy utazó így ír:

Majd eme gyapjúszerű fonalat jól megsodortatja, akár a gyapjút, majd egybeszövik és ebből szövet, vagy törülőkendő, vagy köpeny készül. Erre mondjuk mi azt, hogy szalamandrából készült. És mikor ezen törülőkendőket elkészítik, mondom néked, nem egészen fehérek, hanem barnásak, tudniillik amikor leveszik a szövőszékről. Ám amikor meg akarnák azt tisztítani, tűzbe teszik és ott hagyják körülbelül egy óra hosszát, és amikor kivesszik a kendők igen fehérek, akár a hó. És ami-

²⁹ Reb Chain HaQoton, “Salamandra and the Flames of Hell”. Utoljára 2014. szeptember 12-én láttam emitt: www.academia.edu/1160220/Salamandra_and_the_Flames_of_Hell

kor ezen kendőket bármi folt vagy mocsok éri, az ember tűzbe teszi, ott tartja egy ideig, és semmi bajuk nem lesz, meg nem égnék, hanem hófehérré válnak; és így tartják őket tisztán és folttalanul. [...] ám a szalamandra gyíkról, melyről úgy tartják, a tűzben él, semmit nem hallottam keleten; és mindenféle, amit mondanak róla, vagyis hogy állat lenne, az hazugság és mesebeszéd.³⁰

Érdekes megjegyezni, hogy legalábbis Marco Polo környezetében látszólag már nyoma sem volt a szalamandra-azbeszt hiedelemnek, pedig az továbbra is élt a kínai tudományos munkákban.

Ugyanígy állt a helyzet a nyugati végeken: nem egy, a Szentföldről visszatérő jámbor zarándok hitte magát a Jézus által is használt törlőkendő boldog tulajdonosának. A bizonyára szép hasznot produkáló árus szavahihetőségét éppenséggel azzal bizonyította, hogy a kendőt a tűzbe vetette; ezt a mutatónyt több helyen is feljegyezték Európában.³¹

§9 Tudomásom szerint Laufer óta sem sikerült megnyugtatóan bizonyítani, hogy az azbeszt-szalamandra hiedelem honnan ered. Ám egy dolog biztos: az eurázsiai kultúrákban szinte mindenhol felbukkan ez a furcsa páros, és ez nem lehet a véletlen műve. Ezidáig India volt a kivétel, de mint láthatuk, a szanszkrit irodalom is tartalmazza a tűzben tisztuló szövet, illetve a tűzben élő kisállat motívumát, továbbá ugyanazzal a szóval illeti mindkettőt, ez pedig az *agnisauca*. Ha csupán a szanszkrit irodalmat vizsgáljuk, a szó tartalma nem derül ki egyértelműen. A fentebb felsorakoztatott egyéb eurázsiai források tükrében azonban erősen feltételezhető, hogy ugyanezzel a hiedelemmel állunk szemben.

§10 Ami az európai területeken gyík és a kelet-ázsiai végeken rágcsáló/patkány, az Indiában nem más, mint a Kalhaṇa által említett őzek/antilo-

³⁰ Moule – Pelliot 1938: 156–157. “Then this thread which is like wool, he has it well spun like wool and then he has it woven & cloth or towels & mantles made of it, which we say are of salamander. And when the towels are made I tell you that they are not at all quite white, and they are brown when they are taken from the loom. But when they wish to make them white they put them in the fire and leave them to stay there a space of an hour, and when it is taken out the towel becomes very white like snow. And whenever these salamander towels have any soil or stain one puts them in fire and leaves them there a space and they are not burnt up nor hurt but become white like snow; & in that way they keep them pure & clean. [...] but of the salamander serpent which is said to live in the fire I heard nothing in the parts of the east; and all the other things which are said of it, that it is an animal, are lies and fables.”

³¹ Laufer 1915: 329–331.

pok. Mindez azonban lehet egy félreértés eredménye. Mint azt láthattuk, a Kalhaṇánál mindenképpen korábbi Kambala által említett (§4.2) „tűzben tisztuló” állat nem több, mint egy *mṛga*, ami a szanszkritban eléggé homályos értelmű szó. Természetesen jelenthet antilopot is, őzet is, de ugyanúgy jelenthet bármiféle, nem is feltétlenül vadon élő, nem ragadozó állatot. Egyáltalán nem zárhatjuk ki, hogy a *mṛga* mint őz/antilop egyszerűen egy metrikailag alkalmas szinonima szüksége miatt születhetett egy nem túl jól informált szerző tollából.

§11 Feltételezésemnek hihetőséget kölcsönöz, hogy annak fényében vizsgálva a kérdéses szanszkrit passzusokat, azok hirtelen értelmet nyernek.

A §2 alatt tárgyalt kép szerint a jogarból előtörő sugarak felégetik a kórásokat, de magát a várost és lakóit nem; akárcsak a tűzálló azbeszt-szövet esetében.

A §3.2 alatt idézett költői hasonlat értelme ez: Kādambarī szépsége még intenzívebbé válik, akárcsak az azbeszt, mely tűzbe vetve még fehérebb lesz, a tűz ugyanis elégeti a foltokat okozó anyagokat, de magát a szövetet nem. A hősnő esetében a tűz maga a szerelem.

A §3.3 alatt vizsgált passzusok további adalékokkal szolgálnak. A szövet helyénvaló módon Agni isten ajándéka, hiszen ki más adjon ajándékba tűzálló szövetet, mint a tűz maga? Nala király a tűz mellől hozza el a kígyót, aki aztán ezt a csodás szövetet ajándékozza neki: netán a kígyó a gyíkként ábrázolt szalamandra rokona? Ratnākara kommentátora bizonyára jól tudta, hogy az *agnišauca* egy terminus technicus. Kalhaṇa tudós magyarázója talán szándékosan tér vissza a *mṛga* szóhoz és egyértelműen összekapcsolja a csodás állatot az azbeszt-szövettel.

A §4.1 alatt idézett, egyébként remekbe szabott vers új értelmet nyer. A romantikus kapcsolatokról bölcselkedő ismeretlen beszélő azt akarja mondani, hogy ritkaság, ám nem lehetetlen, hogy egy gazfickó szájának tűzbe vetett (azaz rosszindulatúan kipletykált) szerelem még tisztábbá váljon; akárcsak az azbeszt-szövet.

Az azbeszt-szövet a magyarázat a §4.2 alatt idézett hasonlatra is: a gnózis tüze csak a tudat szennyeződéseit égeti fel, de a tudat fényességét nem sérti.

§12 Bár az itt végződő tanulmány címe Laufer említett esszéje iránti bámulatomat fejezi ki, ezt a cikket nem kevésbé csodált kedves tanáromnak, Bethlenfalvy Gézának ajánlom, bár jól tudom, hogy méltatlan dolog oly sokat ilyen kevéssel megköszönni.

Irodalom

- Apte, V. S.: *A Practical Sanskrit-English Dictionary. Revised and Enlarged Edition.* Prasad Prakashan, Poona 1957.
- Carelli, M. E.: *Sekoddeśaṭīkā of Naḍapāda (Nāropā) Being a commentary of the Sekoddeśa Section of the Kālacakra Tantra.* (Gaekwad's Oriental Series XC.) Oriental Institute, Baroda 1941.
- Durgâprasâd, P. – Parab, K. P.: *The Haravijaya of Râjânaka Ratnâkara. With the Commentary of Râjânaka Alaka.* (Kâvyamâlâ 22) Nirṇaya-sâgara Press, Bombay 1890.
- Durgâprasâd, P. – Parab, K. P. – Paṅsīkar, W. L.: *The Kathâsaritsâgara of Somadevabhata.* Third edition. Nirṇaya-sagar Press, Bombay 1915.
- Durgâprasâd, P. – Parab, K. P. – Paṅsīkar, V. L. S.: *The Āryā-saptas'atī of Govardhanāchārya with The Commentary Vyañgyārtha-dīpanā of Anañta-panḍit.* Third Revised Edition. (Kâvyamâlâ 1) Nirṇaya Sâgar Press, Bombay 1934.
- Ghatage, A. M. (ed.): *An Encyclopaedic Dictionary of Sanskrit on Historical Principles.* Volume I. Part 2. Deccan College Postgraduate and Research Institute, Poona 1977.
- Hardy, F.: *Seven Hundred Elegant Verses by Govardhana.* New York University Press & JJC Foundation, New York 2009.
- Kane, P. V.: *Kâdambarī (Uttarabhâga).* Edited with an Introduction, Notes and Appendices. Bombay 1913. (magánkiadás)
- Laufer, B.: Asbestos and Salamander. An Essay in Chinese and Hellenistic Folk-lore. *T'oung Pao*, Second Series 16 (1915) 3. pp. 299–373.
- Layne, G.: *Bāṇabhaṭṭa. Kâdambarī, A Classic Story of Magical Transformations.* Garland Publishing, New York & London 1991.
- Lindtner, C.: A Treatise on Buddhist Idealism: Kambala's Āloka-mâlâ. In: Lindtner, C. (ed.): *Miscellanea Buddhica.* (Indiske Studier V.) Akademisk Forlag, Copenhagen 1985, pp. 109–221.
- Maggi, M.: Vimalakīrtinirdeśasūtra Quotations in the Khotanese Book of Vimalakīrti. In: Macuch, M. – Maggi, M. – Sundermann W. (eds.): *Iranian Languages and Texts from Iran and Turan. Roland E. Emmerick Memorial Volume.* (Iranica 13) Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2007, pp. 205–223.
- Misra, R. C.: *Kâdambarī (Uttarârdha) of Son of Bāṇabhaṭṭa Edited With The Chandrakalâ and Vidyotinī Sanskrit Hindi Commentaries, Notes, Introduction, Etc.* (The Kashi Sanskrit Series 151) Chowkhamba Sanskrit Series Office, Varanasi 1973.

- Monier-Williams, M.: *A Sanskrit-English Dictionary Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages. New Edition, Greatly Enlarged and Improved.* Oxford, 1899. [reprint: Motilal Banarsidass, Delhi 1976.]
- Moule, A. C. – Pelliot, P.: *Marco Polo. The Description of the World.* Volume I. George Routledge & Sons, London, 1938.
- Parab, K. P. – Paṅṣīkar, W. L. S.: *The Kādambarī of Bāṇabhatta and His Son (Bhūshaṇabhatta) With the Commentaries of Bhānuchandra and His Disciple Siddhachandra (Proteges of the Emperor Akbar).* Fifth Edition. Nirṇaya-sagar Press, Bombay 1916.
- Peterson, P.: *Kādambarī by Bāna & his son. Vol. I. containing the Sanskrit text.* (Bombay Sanskrit Series XXIV) Government Central Book Depot, Bombay 1889.
- Ruegg, D. S.: *Le Dharmadhātustava de Nāgārjuna. Études tibétains dédiées à la Memoire de Marcelle Lalou.* Librairie d’Amerique et de l’Orient, Paris 1971, pp. 448–471.
- Scharpé, A. A. M.: *Bāṇa’s Kādambarī. Vertaling, van het Sanskrit in het Nederlands, van het Uttarabhāga en van gedeelten van het Pūrvabhāga, met inleiding, aantekeningen en lexicographisch appendix.* Proefschrift, Rijksuniversiteit te Utrecht. N. V. de Vlaamsche Drukkerij, Leuven 1937.
- Sferra, F.: *The Sekoddeśatikā of Nāropā (Paramārthasaṃgraha).* (Serie Orientale Roma CXIX.) Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente, Roma 2006.
- Stein, M. A.: *Kalhana’s Rājatarāṅgiṇī: a Chronicle of the Kings of Kaśmīr. Translated with an Introduction, Commentary, and Appendices.* 2 vols. Constable, London 1900.
- Szántó, P.-D.: *A Fragment of the *Guhyasamājodhṛtayāgavidhi.* (Minor Vajrayāna Texts III.) Ramble, C. – Roesler, U. (eds.): *Tibetan and Himalayan Healing: an Anthology for Anthony Aris.* Vajra Publications, Kathmandu 2014.
- Tripāṭhī, K.: *The Nalachampū or Damayantī-Kathā of Śrī Trivikrama Bhaṭṭa with The Viṣamapada Prakāśa Sanskrit Commentary by Śrī Chaṇḍapāla (1260 A.D.) Edited with His Own Commentary (1–2 Chapters).* Third edition. (The Kashi Sanskrit Series 98) Chaukhamba Sanskrit Sansthan, Varanasi 1976.
- Vaidya, P. L. (ed.): *Mahāyāna-sūtra-Saṃgraha.* Part 1. (Buddhist Sanskrit Texts Series 17) The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga 1961.
- Wylie, A.: *Asbestos in China. Chinese Researches.* Shanghai 1897, pp. 141–154.

PÉTER-DÁNIEL SZÁNTÓ (PhD.)
Indologist, orientalist, All Souls College, Oxford

Asbestos and Salamander in India

The title of this paper is a nod of admiration to B. Laufer's "Asbestos and Salamander. An Essay in Chinese and Hellenistic Folk-lore" published in 1915. In this masterful essay, Laufer showed that after the sober and factual accounts from Antiquity about the fire-proof substance asbestos, in early mediaeval Eurasia there was a shared belief that asbestos was the pelt of a miraculous animal best known as the salamander in Europe and as the „fire-rodent” in China. The present essay seeks to prove that the same belief was present in India, where the Sanskrit word *agniśauca* meant both asbestos cloth and a magical animal. These meanings are not given in any of our dictionaries and these meanings cannot be proven by examining Sanskrit sources alone. However, in light of writings from other European and Asian civilizations, a strong case can be made that *agniśauca* attests the same shared belief in South Asia. Moreover, with this interpretation in mind new and more apposite meanings can be attributed to a good number of hitherto obscure Sanskrit passages.